

Cora Zoltán

A magyarországi szociálpolitika és társadalombiztosítási rendszer vagyonvesztése és anyagi stabilizációja 1945 és 1947 között

A magyar társadalombiztosítás a bismarcki minta alapján épült ki, a kötelező biztosítási forma a németországgal vonható párhuzamba. A nyugat-európai fejlődéssel szemben azonban Magyarországon a munkavédelmi és a munkásbiztosítási törvényeket egymással párhuzamosan fogadták el. Mivel a magyar társadalom csupán a 20. század elején érkezett el a tömegdemokrácia és a modern értelemben vett munkavállalás időszakába, ezért a 19. század végén a politikai elit a járulékfizetéssel szerzett jogokon alapuló kötelező társadalombiztosítás koncepcióját fogadta el, ami a legtöbb Nyugat-Európában alkalmazott szociálpolitikai koncepcióhoz képest kevésbé segítette elő az alsóbb rétegek emancipációját.¹

A magyarországi jóléti intézmények az önkormányzatiság elvére épültek.² Az ország gazdasági fejlődése és az elit legitimációs igénye lehetővé tette a szociális kiadások és a szociális jogok kiterjesztését, ami a két világháború közötti időszak végére az ipari munkásság szinte teljes társadalombiztosítási lefedettségét eredményezte.³ Jóllehet az 1870-es évek magyarországi szegénypolitikájához képest az 1930-as évekre megszilárduló biztosítási rendszer igen lényeges előrelépést jelentett,⁴ mégis számos megoldatlan kérdést – például a mezőgazdasági népesség biztosítása vagy a munkanélküli biztosítás hiánya – örökített az 1940-es évek szociálpolitikájára. A kormányzati szociálpolitika és a társadalombiztosítási rendszer alakulását azonban nem csupán a két világháború közötti politikai struktúrák adottságai, hanem a szociális kérdéshez kapcsolódó különböző eszmei áramlatok és mozgalmak, valamint a külföldi minták átvétele is befolyásolta.

A magyarországi jóléti állam 20. századi fejlődését két részre osztó II. világháború nem csak a politikai struktúrák átalakulását vonta maga után. A magyar szociálpolitika történetében is lényeges kérdés, hogyan viszonyul egymáshoz a 20. századi fejlődésének a háborút megelőző és azt követő szakasza. Jóllehet a jóléti állam kutatása az utóbbi időszakban előrehaladt, számos területet alig

¹ Bódy 2001: 73–93; Bódy 2004: 5–6; Szikra 2000: 18–19; Szikra 2004: 255–257; Tólos 1998: 5–7; Tomka 2003: 59–6.

² Bikkal 1943b: 44–45.

³ Bikkal 1943b: 45.

⁴ *A magyar társadalombiztosítás ötven éve: 1892–1942.* 1943: 51–54, 62–64, 93–94.

vagy még egyáltalán nem tártak fel. Az eddigi eredmények alapján nem alakult ki meggyőző tudományos konszenzus, sőt vita sem az 1930-as évek végétől az 1950-es évek elejéig terjedő átmeneti periódus szociálpolitikájának összefüggő értékeléséről, ami épp a két korszak kapcsolatát érinti.

A II. világháború kitörése és a hadigazdálkodásra történő átállás önmagában is katalizátora volt – például pénzügyi hatásai vagy a társadalmi mobilizáció felgyorsítása révén – egy újfajta szociálpolitika kifejlődésének. Elvileg ez a folyamat a korábbi jóléti rendszerek továbbfejlesztésén túl akár újfajta szervezőelv érvényesítését is magában foglalhatta. A meghatározó magyarországi szociálpolitikuskok egyetértettek abban, hogy a háború utáni gazdasági rekonstrukcióval párhuzamosan jóléti expanzióknak is be kell következnie. Ez a feltételezett expanzió pedig több irányban is megindulhatott.

A magyar jóléti állam két jól működő programja, a kötelező társadalombiztosítás és a produktív szociálpolitika⁵ strukturális adottságai összességében nem változtak a II. világháború idején. A produktív szociálpolitika fő exponensének tekinthető Országos Nép- és Családvédelmi Alap (ONCSA) építkezései a háború idején is folytatódtak, s főképp a visszacsatolt területek tekintetében hoztak igen jelentős előrelépést. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy a háborús évek közül 1944-ben Magyarország hadműveleti zónává vált. Így új szociálpolitikai tevékenység nem indulhatott meg, s a kormányok többnyire csak a juttatások szintjeinek inflációhoz való igazításáról, illetve a háborús állapotoknak megfelelő szociálpolitikai szükségintézkedések meghozataláról gondoskodhattak. Ez önmagában a jóléti rendszer háború előtti állapotának kontinuitását jelentette. Ugyanakkor a II. világháború szociálpolitikai gondolkodása jó néhány ponton már az 1945 utáni jóléti expanzió során megvalósuló programok kidolgozására irányult. Ezzel tulajdonképpen a modern jóléti állam alapjait már a világháború alatt lefektette.

A nyugdíjbiztosítás finanszírozása terén a várományfedezeti rendszer⁶ maradt a fő pénzügyi megoldás, ugyanakkor az új biztosítások bevezetésénél számos szociálpolitikus már a felosztó-kirovó rendszer alkalmazását javasolta.⁷ Ennek az volt a fő oka, hogy a gyors kiterjesztések költségigényét – nagyobb mértékű vagyonadó kivetése nélkül – a tőkeakkumulációra építő várományfedezeti rend-

⁵ Produktív szociálpolitika alatt az 1930-as, 1940-es években domináns keresztény-konzervatív szociálpolitika fő irányzatát értjük. Célja, hogy az új jóléti szolgáltatások bevezetése erkölcsileg és fizikailag ép, hasznos munkát végző („produktív”) egyének megteremtéséhez, társadalmi integrációjához vezessen (például sokgyermekes családok, fiatal házaspárok vagy munkavállalók) (Cora 2013: 110–111).

⁶ A várományfedezeti rendszer azt jelenti, hogy a szolgáltatások, a kifizetések és a működés forrása meghatározó módon a tőkésített járulékok hozamán alapul. A nyugdíj- és életbiztosítások általánosan várományfedezeti rendszerben működtek az 1940-es években, illetve azt megelőzően.

⁷ A felosztó-kirovó rendszer alapvetően az állam által szabályozott nyugdíjrendszert jelent, ahol a gazdaságilag aktív munkavállalók járulékaik képezik az adott költségvetési év nyugdíjajai állami nyugdíjainak fedezetét. Ez a rendszer azon a feltételezésen alapul, hogy az aktív generáció szolidáris az idősebb generációval.

szerrel csak hosszabb távon lehetett volna finanszírozni. Az 1928-ban bevezetett nyugdíjrendszernél ez logikus lépés volt, hiszen a 8 éves várományfedezeti idő leteltével a tőkealapokból az Országos Társadalombiztosító Intézet (OTI) és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete (MABI) képessé vált a folyamatosan bővülő nyugdíjrendszer finanszírozására. Egy gyorsabb és igen széles társadalmi csoportokat érintő társadalombiztosítási kiterjesztésnél azonban viszonylag rövid idő alatt vált szükségessé a járadékok folyósítása. A finanszírozás kérdésének adott nagyobb hangsúlyt a társadalombiztosítás lefedettségének bővülése is: míg 1939-ben a gazdaságilag aktívaknak csupán 30%-a rendelkezett kötelező társadalombiztosítással, addig 1943-ban ez az arány 39%-ra emelkedett. E növekedés a biztosítottak területi revíziók miatt megemelkedett létszámával, valamint a háború alatt bevezetett kisebb kiterjesztésekkel magyarázható. Mindazonáltal a társadalombiztosítási programok stabilitása és mérsékelt bővülése az átmenet vizsgálatának szempontjából az útfüggőség erős érvényesülését mutatja: a bismarcki „ösvényről” Magyarország nem tért le a II. világháború idején sem.

1945 után szinte az összes európai országban megszilárdult a jóléti állam, sőt további expanziója során az univerzalitás irányába fejlődött.⁸ A háború után Magyarországon, Esping-Andersen modelljének kategóriáit használva, a jóléti állam egy kevert, konzervatív-szociáldemokrata típusa alakult ki. A térség más országaihoz hasonlóan a háború utáni rekonstrukció nehézségei elősegítették a társadalmi szolidaritás megerősödését, ami a társadalmi reformprogramoknak dinamikát biztosított. Mivel e tekintetben a győztes Nagy-Britannia és Franciaország igen jelentős lépéseket tett, ezért ezek az országok 1945 után még inkább példaképpé válhattak.⁹

1948 után a szovjet modell alapján kezdték el átalakítani a kelet-közép-európai társadalmakat. Funkcionális szempontból a kommunista államokat is „jóléti-nek” lehet tekinteni, mivel az állam továbbra is jelentős szerepet vállalt a szociális ellátórendszer és az átfogó jóléti programok kiépítésében és fenntartásában.¹⁰ A korábbi rendszer kontinuitását mutatja, hogy a háború alatt kidolgozott jóléti terveket hajtották végre 1945 után, tehát erőteljes kontinuitás tapasztalható a háború előtt és alatti szociálpolitikával.

A II. világháború a magyarországi szociálpolitika és társadalombiztosítás vagyoni alapjait is súlyosan érintette. A tanulmányban azt vizsgálom, hogy a gazdasági újjáépítés és stabilizáció éveiben (1945–1947) miként alakultak a magyarországi szociálpolitika és társadalombiztosítás anyagi viszonyai, elsősorban a vagyonszerzésre és az új anyagi alapok megteremtésére összehasonlítva. Elsőként a II. világháború folyamán a társadalombiztosítás területén elszenvedett anyagi veszteségeket és vagyonszerzést elemzem, majd pedig a társadalombiztosítási rendszer valorizációját 1945 után. A társadalombiztosítás rekonstrukciós fázisához kapcsolódóan a szociálpolitika más területeinek vagyoni alakulását is

⁸ Flora–Heidenheimer 1981: 155; Raphael 2004: 52–54; Tomka 2008: 33–34.

⁹ Raphael 2004: 55–66.

¹⁰ Tomka 2009: 51–52, 229–230.

vizsgálom. Ezek alapvetően meghatározták a háború utáni évek rendkívül alacsony életszínvonalát, mivel az élelmiszerhiány, a gazdasági nehézségek, a munkanélküliség és a hiperinfláció mellett a biztosítási szolgáltatások vagy elvesztés és dezorganizáció miatti akadozása vagy egyenesen megszűnése hozzájárult nemcsak egyes társadalmi csoportok (például nyugdíjasok), de tulajdonképpen az egész társadalom deprivációjához.

A vizsgált korszakban nem csupán a Népjóléti Minisztérium, a kormányzati szereplők, valamint a biztosító intézetek vezetői és tanácsadó testületei szabták meg az egyes szociálpolitikai lépéseket, hanem egyes politikai csoportok és szakmai műhelyek is jelentős befolyást gyakoroltak rá. Ezek közül a társadalombiztosítás tekintetében a legfontosabbak az Szociáldemokrata Párt Szociálpolitikai Osztálya, illetve egyes vezető szociáldemokrata szakpolitikusok (Kéthly Anna, Illés György, Székely Miklós), a korábbi keresztény-nemzeti kurzus egyes képviselői (Mihályffy Antal), valamint különböző kommunista szakpolitikusok (Rostás Oszkár, Pikler György, Réti Károly) voltak.

Az SZDP saját szociálpolitikai osztályt hozott létre, mely azt a célt tűzte ki, hogy kapcsolatot teremtsen minden érdekelt hivatalos szervvel, illetve elkészítse a jövőbeli munkára vonatkozó javaslatokat.¹¹ Az osztály a párton belüli ügyeken túl azonban az országos politikára vonatkozóan is kidolgozta saját tervezetét: univerzális társadalombiztosítás munkanélküliség esetére szóló biztosítással. A szociáldemokraták elképzelése szerint egységes biztosítási hálózatot kell kiépíteni Magyarországon, amelyen belül a munkanélküliség elkerülése – és végső soron a teljes foglalkoztatottság elérése – érdekében meg kell szervezni az állami munkaközvetítést és a közmunkák rendszerét.¹² Az általánosságokat megfogalmazó gyári munkásvédelem mellett az SZDP népjóléti koncepciójának másik lényeges eleme a létminimum garantálása volt. Jóllehet minden szociális szolgáltatás alapelvevé nyilvánították a létminimumot, mégis az elérendő cél a munkavégzés által szerzett egzisztencia maradt. Ez aktív munkavállalásra ösztönzött.¹³ Az SZDP céljai koordinálására létrehozta az Országos Szociálpolitikai Intézetet.¹⁴

Az adott időszak sajátos kérdése volt a társadalombiztosítás vagyoni helyzetének alakulásában, hogy a háború után az 1947-es párizsi békeszerződések következtében az utódállamokhoz visszakerült, főként magyarlakta területek társadalombiztosítási vagyonára milyen mértékben formálhatott jogot a magyar állam, illetve a magyarországi társadalombiztosító intézetek. 1938 és 1944 között az OTI és más társadalombiztosító intézetek rendkívül nagy mértékű beruházásokat hajtottak végre a visszacsatolt területeken. Ezen területek újbóli elvesztése miatt 1946-tól a Magyar Külügyminisztérium támogatásával az OTI tárgyalásokat kezdeményezett Csehszlovákiával, Romániával és Jugoszláviával a befektetett vagyon egy részének repatriálása érdekében. Az 1945 és 1947 közötti magyaror-

¹¹ PIL 283. f. 29. cs. 3. ó. e.

¹² PIL 283. f. 29. cs. 2. ó. e.

¹³ PIL 283. f. 29. cs. 2. ó. e.

¹⁴ PIL 283. f. 29. cs. 2. ó. e.

szági társadalombiztosítási vagyoni alakulásának bemutatásához tehát elengedhetetlen annak feltárása is, hogy ezek a tárgyalások milyen mértékben jártak sikerrel s járulhattak hozzá a vagyoni rekonstrukcióhoz 1947 után.

A tanulmány hipotézise szerint az elképesztő mértékű vagyonesztés, valamint a jórészt sikertelen repatriálási tárgyalások ellenére a szociálpolitika és társadalombiztosítás legfontosabb vagyoni alapját sikerült újjáépíteni az első hároméves terv első felének időszakáig. Ugyanakkor a központosított rekonstrukciós program és a tervgazdálkodás bevezetése révén a szociálpolitika alapvetően alárendelt szerepkörbe került, anyagi forrásait pedig a Molnár Erik, majd Olt Károly vezette Népjóléti Minisztérium nem csak jóléti célokra használta fel. Összességében fontos hangsúlyozni, hogy a vizsgált időszak egy átmeneti korhoz tartozik, amikor az 1945 előtti jóléti fejlődéshez képest – részben kényszerből, a háború hatásai miatt, részben tudatosan tervezett reformokkal – változások történtek, ám még nem alakult ki az államszocialista rendszer jóléti modellje, amely csak az 1940-es évek végén kezdett összeállni.

A MAGYARORSZÁGI JÓLÉTI ÁLLAM A STABILIZÁCIÓ ÉS A REKONSTRUKCIÓ ÉVEIBEN (1945–1947)

A háború jelentős anyagi és emberi károkat okozott.¹⁵ A nehézségeket fokozta, hogy Magyarországon a háború után a világtörténelem legnagyobb mértékű inflációja következett be. A kereslet és kínálat viszonya megbomlott, és az akadozó adók miatt a kormány csak bankjegyek kibocsátásával tudta fedezni a költségeit.¹⁶ A közben kialakult feketekereskedelem visszaszorítását is célzó 1946. januári sikertelen pengő-felülbélyegzés után az új forint bevezetésére 1946. augusztus 1-jén került sor.¹⁷ Az ellátási nehézségeket fokozta a hiányosan és nem rentábilisan kivitelezett földreform is.¹⁸ Magyarországon a megszálló szovjet katonai igazgatás is hozott jóléti intézkedéseket, amely elsődleges feladatának tartotta, hogy a szociálpolitikát gazdasági célok szolgálatába állítsa, és – a súlyos gazdasági

¹⁵ A termelés az 1938-as szint harmadára esett vissza, s csak 1948-ban érte el újra azt, az összes jóvátétel megközelítette az 500 millió dollárt. Szintén az 1938-as színhez viszonyítva a nemzeti vagyoni megközelítőleg 40%-a megsemmisült. A Magyar Nemzeti Bank aranykészlete külföldre került. Magyarország népességvesztése az 1941-es adatokat alapul véve a lakosság közel 10%-át (1 200 000 fő) tette ki (Cameron 1994: 434–436; Kaposi 2002: 324–327; Ormos 2006: 361; Pik 2001: 311–312; Szabó 2000: 36).

¹⁶ Kaposi 2002: 328.

¹⁷ E periódus alatt az adósságtörlesztők igen jól jártak, mivel a hivatalos árfolyamokat nem lehetett az infláció sebességéhez igazítani, így nagyon sokan gyorsan képesek voltak adósságaik törlesztésére. Ez igen fontos tényező volt számos egzisztencia háború utáni talpra állításában, mivel ekkor még szinte semmilyen szociálpolitikai juttatási rendszer nem funkcionált, így például az egészségügyi költségek fedezésénél a fizetőképesség alapvető fontosságú volt (Pik 2001: 313–316; Cameron 1994: 436–438; Kaposi 2002: 328–329).

¹⁸ Kaposi 2002: 331–334; Pik 2001: 312.

problémák ellenére – a kommunista hatalom legitimációjára használja fel, valamint hogy a Szovjetunió reorganizációját elősegítse.¹⁹

A stabilizáció tágabb kontextusához tartozik az államosítások kérdése.²⁰ Magyarországon az államosítás folyamata a szovjet rekonstrukcióval és vegyesvállalati gazdálkodással párhuzamosan haladt.²¹ Így a már korábban életbe lépett jóléti programok juttatásai egyre inkább az államosított szférában való munkavállaláshoz kapcsolódtak, ami viszont 1948-tól alkalmat adott a kommunista hatalomnak, hogy szinte kizárólag az állami foglalkoztatáshoz kapcsolja a jóléti rendszer szolgáltatásait. A kommunisták politikai infiltrációja²² miatt a rekonstrukció és a háború utáni szociálpolitika kiépítése tehát már eleve egy részben elnyomó politikai struktúrában kezdődhetett meg.

A háborús dezintegráció egyik legjellemzőbb vonása a biztosítottak számának óriási visszaesése volt: a közel másfél millió biztosítottból csupán 674 000 főt regisztráltak 1945 júniusában.²³ Az óriási visszaesés nem csupán a revízió során visszakerült területek 1945 utáni elvesztése miatt következett be: a szétzilálódott intézményi struktúra, valamint a munkahelyek és biztosítási viszonyok magas fluktuációja is szerepet játszott ebben. Az ipari foglalkoztatottak száma körülbelül a felére csökkent, a munkanélküliek száma pedig megnőtt.²⁴ A munkanélküliek száma 1946–1947-ben tovább emelkedett, ami főként a B-listázások nyomán bekövetkezett elbocsátásoknak volt köszönhető.²⁵

A politikai összetűzések miatt a háború utáni szociálpolitika lépései némi képp kaotikusak voltak.²⁶ A SZEB a pénzügyi instabilitás miatt nem avatkozott be a magyarországi szociálpolitika irányításába, s érintetlenül hagyta az 1945 előtti intézményrendszert és igazgatási struktúrát.²⁷ Az általános nivellálás és a bérolló szűkítése számos korábbi egzisztenciát érzékenyen érintett.²⁸ Ugyan-

¹⁹ Kaposi 2002: 323., 329.; Ormos 2006: 360.

²⁰ Már a háború alatt megkezdődött a kulcsiparágak állami irányítása, ugyanakkor 1945 után ezt a békeállapotokra is kiterjesztették. A nagyobb állami szerepvállalás kialakulásában Európa-szerte közrejátszottak az új koalíciós kormányok egységesítő törekvései is. Az ezzel együtt jelentkező széles körű reformigény két fő irányt írt elő: az államosításokat és a szociális ellátórendszerek (többnyire állami) bővítését (Cameron 1994: 438–440).

²¹ Ferge 1986: 151–152; Kaposi 2002: 335.

²² Ungváry 2002: 295–302.

²³ PIL 274. f., 12. cs., 134. ő. e.

²⁴ Valuch 2005: 355.

²⁵ Ugyanakkor nem létezett munkanélküliségi biztosítás, amely ezeknek a munkavállalóknak védelmet nyújthatott volna. Ezekben az években jellemző maradt a szűkösség, a szociálisan rászorulóknak egzisztenciálisan veszélyeztetett állapota, így a társadalombiztosítás és más szociális szolgáltatások hiánya vagy rendszertelensége különösen súlyos következményekkel járt. A szociális munka e szükséghelyzetnek megfelelően 1945 elejétől az egészségügyi ellátás hatáskörébe került, a szegénypolitika hivatalosan megszűnt, s a szociálpolitikát a Népjóléti Minisztérium tevékenységébe integrálták (Andorka–Harcza 1999: 32; Ferge 1986: 153; Pik 2001: 310; Valuch 2005: 350–351; 356–361).

²⁶ Bibó 1981: 81–103.

²⁷ Tomka 2003: 92.

²⁸ Ferge 1986: 155.

akkor a társadalmi struktúrákban jelentős átalakulás ment végbe: a korábban kisebb politikai befolyással rendelkező rétegek kerültek meghatározó pozíciókba, ami főként az 1944-ben megindult társadalmi változások (holokauszt, deklasszáció, üldöztetések, emigráció, és kitelepítések) eredménye volt.²⁹

A jövedelmi struktúra kiegyenlítettebbé vált, habár a nivellálódás a paraszti népeiséget kisebb mértékben érintette, mint a munkásokat és más városi alkalmazotti rétegeket. A változás 1945 után többnyire proletarizálódást, a társadalmi homogenizáció „negatív előjellel” történő megvalósulását jelentette. A reálbérek csak 1956-ra érték el az 1938-as szintet.³⁰ 1948-ig a rekonstrukciós szűkösség maradt jellemző.

A társadalombiztosítási intézetek önkormányzatait a front elvonulását követően nyomban újjáalakították, s így megkezdődhetett a társadalombiztosítás újjáépítése. A korábban eltávolított baloldali tagokat 1945 áprilisában rehabilitálták (285/1945. M.E. sz. r.) a társadalombiztosítási intézmények apparátusába, majd májusban (2300/1945. M.E. sz. r.) az önkormányzatokban kétharmados munkavállalói többséget alakítottak ki, és 1945 májusában kizárták a népbíró-sági perekben gyanúsított és internált személyeket az irányításból.³¹

Betegség- és balesetbiztosítás

Az intézményi rekonstrukcióval párhuzamosan a kormány a gyorsuló inflációval együtt próbálta emelni a szolgáltatásokat. A bérhatár eltörlésével 1945 júniusára a biztosítottak 1945 előtti létszámának 70%-át tudták elérni.³² A közületi megbiztosítók (például Magyar Államvasutak Betegségi Biztosító Intézete (MÁV BBI), Dohányjövedék Betegségi Biztosító Intézete (Dohányjövedék BBI)) esetében nagy kiesést jelentett az újra elvesztett felvidéki és erdélyi területek biztosítottainak elmaradó járuléktömege, hiszen ezeknél nem állt rendelkezésre nagyobb tőkealap, a megnövekedett hiányokon azonban megfelelő állami támogatással könnyen felül lehetett kerekedni. Az önálló biztosító intézetek (OTI, MABI, Magyar Hajózási Betegségi Biztosító Intézet (MAHABBI)) esetében azonban további problémát jelentett, hogy az ingatlanokban és a személyekben bekövetkezett pusztuláson túl a rendszer súlyos pénzügyi kihívásokkal nézett szembe. Hatalmas hiány halmozódott fel ugyanis, mely két forrásból származott: a járulékbévételek csökkenéséből, valamint az akkumulált járulékalapok hozadékának drasztikus visszaeséséből. 1945 februárjában a járadéktőke teljesen „befagyott”, a forgótőke legnagyobb hányada, körülbelül 1 milliárd aranypengő

²⁹ Ennek következtében a nagybirtokosság és a nagypolgárság rétegei gyakorlatilag eltűntek a magyar társadalomból, a középosztály tehetősebb része pedig 1945 és 1950 között felmorzsolódott, illetve összetételében erőteljesen átalakult (Valuch 2005: 94–98).

³⁰ Andorka–Harcsa 1999: 34; Valuch 2005: 284–288.

³¹ Laczkó 1968: 158; Vörös et al. 1985: 434–435. Mező 1947: 8.

³² PIL 274. f., 12. cs., 134. ő. e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről (1945).

pedig elveszett.³³ Ennek következtében gyors megoldást csak két intézkedés hozhatott: a járulékok gyors növelése és a szolgáltatások csökkentése, valamint az államkölcsonök folyósítása. Előbbire elvben több lehetőség is nyílt: a járulékkulcsok megemelése, a járulékok hatékonyabb behajtása, külön pénzbeszedés a munkáltatóktól, valamint a biztosítottak létszámának növelése révén elért nagyobb járulékbévételek, illetve a szolgáltatások valamelyes csökkentése. Mivel azonban a magasabb járulékok behajtása a pénzügyi stabilizáció és szűkösség első hónapjaiban lehetetlen volt, ezért az intézetek hosszú lejáratú kölcsönökhöz folyamodtak.³⁴

Az 1945 első hónapjaiban fellépő pénzügyi destabilizáció miatt a betegellátás alacsony szintre süllyedt. Szinte az összes anyagi feltétel hiányzott a betegek kórházi és házi orvosi ellátásához. Az OTI készpénzsegélyt kért a Népjeléti Minisztériumtól, melynek javaslatára a Minisztertanács 20 millió P folyósítását határozta el. Ennek ellenére 1945. március 16-án a további pénzhiány miatt ideiglenesen beszüntették a táppénzek kifizetését. Még néhány héttel később is csupán segélyeket tudtak folyósítani a társadalombiztosítók.³⁵

A hiányt 1945 áprilisától sikerült mérsékelni. Ekkor indult meg újra a járulékbefizetés az OTI-nál és a MABI-nál, ami az elkövetkezendő hónapokban igen gyorsan emelkedett. Ugyanakkor az államkölcsonrésztleteket is ekkor kezdték el folyósítani. További kiegészítést jelentett, hogy az ENSZ Segélyezési és Helyreállítási Igazgatósága (UNRRA) és az Amerikai Egyesített Elosztási Bizottság (AJDC/Joint) 10 millió P-t utalt át az OTI-nak.³⁶ 1945. április 1-jétől a MABI-nál megszüntették a járulékok felső bérhatárait. Az infláció nyomán folyamatosan emelkedő bérek miatt ugyanis a felső bérhatár (800 P) elégtelennek bizonyult, s a béremelések miatt számos korábban kötelezett kiesett a kötelező biztosítás rendszeréből. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az év elején alacsonyan alakult a biztosítottak létszáma. A bérosztályok felszámolása tehát szükségesnek bizonyult, mivel így a magasabb fizetések is automatikusan járulékkötelessé váltak. Ezt azzal egészítették ki, hogy 1945. május 1-jétől a járulékkerheket már 100%-ban a munkáltató fizette (2300/1945. M.E. sz. r.).³⁷

Ezek a stabilizációs lépések lehetővé tették, hogy 1945 júliusától az intézeti pénzügyi helyzet valamelyest egyensúlyba kerüljön. A betegségi ágon megindulhatott a járadékfolyósítás, s az intézeti tisztviselők illetményeit is fedezni tudták.

³³ Laczkó 1968 156.

³⁴ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö.e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről. (1945)

³⁵ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö.e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

³⁶ Járulékokból 1945 áprilisában összesen 629 255 P folyt be, 1945 júniusában viszont már 4 450 819 P, melyet a már említett 20 millió P-s államkölcson egészített ki (PIL 274. f., 12. cs., 134. ö.e. A társadalombiztosítás reformja, 1945).

³⁷ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

Az OTI 1945 szeptemberében tért át teljes mértékben a MABI-nál kidolgozott rendszerre, így csupán szeptembertől kezdődtek meg a kifizetések.³⁸

A hosszabb távú és államkölcsönökkel kiegészülő átfogó pénzügyi valorizáció azonban összetettebb problémát jelentett. Az OTI költségeit 1945 végére 50%-ban még mindig államkölcsönök fedezték, a MABI-nál ugyanekkor már csak 32%-át (1. táblázat). A MABI ekkor már kedvezőbb anyagi feltételekkel rendelkezett az OTI-nál, könnyebben tudta törleszteni állami hiteleit. A 32%-os kölcsönteher mellett 1946 elejére már maga is fedezte költségeit.³⁹ Az önfedezet az 50%-os állami részesedés ellenére az OTI-nál is magasabb volt (körülbelül 75%), mivel a vidéki pénztárakat nem számolták bele a statisztikába.

1. táblázat

Az OTI és MABI bevételeinek alakulása 1945-ben (P)⁴⁰

Hónap	OTI		MABI	
	járulékbevételek	államkölcsön	járulékbevételek	államkölcsön
január	–	–	2 516	–
február	1 080	2 000 000	143 682	–
március	1 419 040	–	270 857	–
április	3 845 934	10 000 000	814 010	2 000 000
május	4 967 815	10 000 000	2 641 892	–
június	10 658 287	23 000 000	5 478 287	8 000 000
július	29 016 378	44 000 000	8 242 070	12 000 000
augusztus	47 523 386	30 000 000	35 220 727	10 000 000
szeptember	75 506 769	156 139 661	46 489 906	15 000 000
október	236 349 571	288 000 000	79 821 104	50 000 000
november	1 465 906 062	950 000 000	288 264 145	650 000 000
december	1 819 557 937	2 206 000 000	1 097 487 348	–
<i>összesen</i>	3 694 752 268	3 719 139 661	1 564 876 644	747 000 000
<i>százalékban</i>	50%	50%	68%	32%

A júliusi intézkedések hatására jelentősen megnövekedtek a járulékbevételek. A stabilizációs program következtében 1945 második felében az OTI és a MABI képesek voltak a betegségi biztosítás alapszolgáltatásainak újraindítására. Az 1945 végén készült OTI- és MABI-jelentések azonban – az infláció időközben jelentkező hatásait beszámítva – már 1 milliárd aranypengőre becsülték

³⁸ A két legnagyobb intézetnél sikerült elérni a lehető legmagasabb járulékkulcsokat (OTI: 14%, MABI: 13%), s az erélyes inkasszó következtében 1945 végére a korábbi fennmaradt járulékkövetelések is eltűntek. PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

³⁹ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről (1945).

⁴⁰ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről (1945).

a vagyont.⁴¹ Az 1945-ös számítás retrospektív, s valószínűleg túlzó, így a valódi összeget 0,5–1 milliárd P közé tehetjük. A MABI-nál a teljes vagyon 80%-a, míg az OTI-nál közel 70%-a pusztult el.⁴² A MABI 1945 végi kárigénye például 160 millió P volt, mely a szakértők által számolt teljes vagyon (198 millió P) 80%-át képezte. A kárt főként a folyószámlák, betétek és értékpapírok elértéktelenedése, az ingóság nagy részének elhurcolása vagy pusztulása, valamint a háborús események nyomán az ingatlanok megsemmisülése vagy megrongálódása során elvesztett vagyon jelentette. Az OTI kárigénye megközelítőleg 500 millió P-re tehető. Az infláció és a banki tranzakciók befagyasztása miatt a még meglévő készpénz-tőkereszek is elérhetetlenné váltak, melyek majd csak a pénzügyi stabilizáció végén szabadultak fel.⁴³ A társadalombiztosítást tehát a háború utolsó két évében igen súlyos károk érték. A stabilizáció 1945. júliusi első szakaszát követően az OTI igazgatósága elhatározta, hogy gyorsított járulékbehajtást alkalmaz. Ezt az általános kereseti adóval kombinálták, s a járulékkulcsokat is megemelték. Ugyanakkor a bér- és járulékpolitikával párhuzamosan a rejtett munkabérek felszámolását is megkezdték: a kollektív szerződésekben a járulékalapot szigorúan a munkabérekhez igazították. Ennek megfelelően a járadékokat a bérek százalékában határozták meg, melyről a kollektív szerződésekben is gondoskodtak. Ekképp a járadékok összegeit a gazdasági stabilizáció következtében emelkedő bérek reálértékéhez kötötték.

Ezen intézkedések alapján a betegségi és balesetbiztosítást 1945 második felében képesek voltak újraindítani. A járadékokat folyamatosan az infláció szintjéhez igazították, de azok az 1938-as reálértékekhez viszonyítva alacsonyabbak maradtak a tervgazdálkodás időszakáig.⁴⁴ Ugyanakkor 1946 júliusáig a táppénzek, az útiköltségek és az egészségügyi segédeszközök tekintetében csak minimális szolgáltatások juttatására voltak képesek. 1946 júliusától augusztusáig pedig (a stabilizáció végső szakaszában, a teljes átállás előtt) ezek a szolgáltatások szüneteltek. A táppénz és a különböző szociálpolitikai segélyek reálértékben csak 1946 decemberében közelítették meg újra a korábbi színvonalat.⁴⁵ Az intézkedések hatására 1947. január 1-jétől a baleseti táppénz értéke átlagosan havi 100–160 Ft között alakult.⁴⁶

⁴¹ PIL 274. f., 12. cs., 134. ő. e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről (1945); PIL 274. f., 12. cs., 134. ő. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

⁴² PIL 274. f., 12. cs., 134. ő. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

⁴³ PIL 274. f., 12. cs., 134. ő. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

⁴⁴ PIL 274. f., 12. cs., 134. ő. e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről (1945).

⁴⁵ Rostás 1947: 4–5.

⁴⁶ Rostás 1947: 5.

Nyugdíjbiztosítás

A betegségi és baleseti ágban valamelyest sikerült tehát lépést tartani a pénzromlással, azonban a nyugdíjak esetében ez lehetetlennek bizonyult. A Sztójay-kormány 1944-ben 60 évre csökkentette a nyugdíjkorhatárt, viszont a meglévő nyugdíjalapból jelentős összegeket használt fel, elsősorban háborús célokra. Ez rendkívül megterhelte a várományfedezeti rendszert, amit az is súlyosbított, hogy az 1945-ben drasztikusan visszaeső taglétszám miatt sokkal kevesebb járulék folyt be. A nyugdíjak sem az inflációval, sem pedig a bérek emelkedésével nem tudtak lépést tartani, annak ellenére, hogy a nyugdíjkorhatárt visszaállították 65 évre. Ugyanakkor a nyugdíjbiztosításra jogosultak száma nem csökkent, mivel az időközben a 60 éves korhatár alapján nyugdíjjogosultságot nyert személyeket visszamenőlegesen nem fosztották meg nyugdíjuktól.

A fő problémát a nyugdíjak folyósítása okozta. A betegség- és balesetbiztosítás stabilizációjánál ismertetett intézkedések hatására 1945 második felében a nyugdíjbiztosítást is képesek voltak újraindítani. A nyugdíjakat szintén csak 1945 júliusától fogva tudták minimális szinten fedezni az éppen befolyó új nyugdíjjárulékokból. Az inflációt azonban aligha tudta követni a járadékok szintje. 1945 augusztusában a minimális nyugdíj összegét 600 P-ben szabták meg, 1945 decemberében viszont már 6000 P-ben. A várományfedezeti nyugdíjrendszer csőd közeli állapotba került.

Mindazonáltal a betegségi biztosítással szemben, ahol az éppen befolyt járulékokból képesek voltak táppénz kifizetésére, a nyugdíjak esetében ilyen intézkedésekkel nem lehetett teljes mértékben ellensúlyozni a hiányt. 1945 és 1947 között a nyugdíjasok a forint bevezetése körüli átváltási nehézségeknek köszönhetően csupán egységes (minimális) összeget kaptak. A járulékok kifizetése csak 1947-től vált folyamatossá (1947. január 1-jétől a felosztó-kirovó rendszerre tértek át). Ugyanakkor 1946. augusztus 1-jét követően a forintalapú keresetekhez viszonyítva számolták újra a nyugdíjakat, nem pedig azok reálértékében. Ez számos esetben azt eredményezte, hogy az 1945 előtti nyugdíjak színvonalát a töredékére devalválták. 1947. január 1-jétől havonta átlag 30–60 Ft között mozogtak az öregségi nyugdíjak, míg a baleseti táppénz értéke átlagosan 100–160 Ft között alakult. A juttatások terén nivelláló folyamat indult meg, így lehetőség nyílt a különböző foglalkozási kategóriák nyugdíjainak újraszabályozására.

Ugyanakkor mindehhez új pénzügyi stabilitási programra volt szükség. Eleinte nem esett szó a várományfedezeti alap felszámolásáról, csupán új finanszírozási lehetőségek számbavételéről. Az új pénzügyi stratégiát viszont már össze kívánták kötni a társadalombiztosítás háború alatt kidolgozott reformjával, az egységesítéssel. Az 1945 decemberében elkészült OTI-összefoglaló ebben az aspektusában tehát a háborús szociálpolitikát folytatta, hiszen a háború folyamán született koncepciók szerves része volt az egységesítés és egyesítés megvalósítása.⁴⁷

⁴⁷ Cora 2015: 106–120.

Mindemellett a nyugdíjhelyzet megoldását az is ösztönözte, hogy a biztosítók 1945 végére 6 millió P-s restanciát halmoztak fel a nyugdíjjáradékosokkal szemben. Ennek tükrében az OTI és a MABI vezetősége úgy számolta ki az 1946-os költségvetést, hogy a bevételek stabilizációs színvonalon számítva 50 millió P körül, a kiadások pedig 15 millió P körül alakuljanak majd, hiszen ekkor még nem vetették el a tőkefelhalmozás lehetőségét. Ennek megfelelően 1946 végére pénzügyileg képesek lettek volna hónapról hónapra folyósítani a járadékokat.⁴⁸ A tartalékok felértékelése azonban sokkal problémásabbnak bizonyult, mint-hogy azokat főképp ingatlanokba fektették, melyek a háború során nagyrészt elpusztultak, tehát csak renoválással vagy újjáépítéssel lehetett újra visszaállítani értéküket.

A valorizáció részét képezte az ingatlanokból és monetáris tranzakciókból származó forrásteremtés, melynek lépéseit és folyamatait ennek megfelelően logikai rendbe illeszthetjük. A *házak* (1) újjáépítése során csak tiszta tulajdonjogi értékemelkedés valósulhatott meg: a lakberek ugyanis alacsony szinten kötöttek voltak, abból nem lehetett a tartalékalap számára tőkét kinyerni, így ez holt tőkét jelentett. Az intézeti tulajdonban lévő *telkek* (2) egyes részeit könnyen értékesíteni lehetett, mivel a telekárak a háború után gyorsan emelkedtek. Az ebből befolyt összeget természetesen lehetőség szerint kamatoztatni kellett, mégpedig leginkább az újjáépítésben élen járó ipari beruházásokkal, ipari kölcsönökkel és részvénypakettekkel. Ezzel ugyanakkor a társadalombiztosítás vagyonának egy részét az iparhoz kötötték. Másik megoldás lehetett az üres telkek beépítése s az ennek nyomán kínáló új lakbérforrás felhasználása. Utóbbi azért tűnt jó megoldásnak, mivel az újonnan épült ingatlanok nem estek lakbérkötöttségek alá. További valorizációs forrást jelentettek az állami kölcsönök (3). A valorizáció során az állami hitelek mellé felértékelési záradékot csatoltak, melyekben rögzítették, hogy a kölcsönöket elsősorban értéknövelő beruházásokra kell fordítani, azaz a rentabilitást kell növelni általuk. Az értékpapírok (4) tekintetében a banki és tőzsdei „befagyasztások” miatt nem kínálkozott szabad mozgástér. A tőketörlesztések felfüggesztése miatt a rendezés e tekintetben a teljes pénzügyi stabilizációig, azaz 1946. augusztus 1-jéig várattott magára.⁴⁹ A valorizáció a fentiek miatt igen sok szálon magához a gazdasági stabilizációhoz kötődött, illetve ahhoz, hogy különböző elképzelések mentén 1946-tól hogyan építsék tovább a magyarországi társadalombiztosítási rendszert.⁵⁰

A társadalombiztosítási rendszer stabilizációja kapcsán felmerült reform gondolatát elsősorban a várományfedezeti rendszer kifulladására s a nyugdíjak elégtelen színvonala hívta életre. E reformkoncepció kifinomultságában nem közelíti meg a későbbi, 1947-es év szociálpolitikai diskurzusait. Ugyanakkor a háborús

⁴⁸ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről (1945); PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

⁴⁹ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

⁵⁰ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

szociálpolitika törekvéseit és eredményeit (főként a biztosítottak növekvő számát, a háború következtében kibővített társadalombiztosítás hiányait, a megkezdett intézményi átalakításokat) vette alapul. Így tehát 1945 után az 1945 előtt megjelent nemzetpolitikai gondolatok nyomán megjelenő gyakorlati tapasztalat tette lehetővé új politikai tervek és szociálpolitikai koncepciók kidolgozását.

Az óriási tőkepusztulása miatt a várományfedezeti rendszer fenntarthatatlannak bizonyult, s hosszú távon csupán nagymértékű tőkepótlással lehetett volna újraindítani.⁵¹ A korszak számos szociálpolitikusa az európai társadalmak jövőben várható előregedésével számolt, így egy gyorsabb és hatékonyabb járulék-járadék rendszert kívántak bevezetni. Mindazonáltal nélkülözhetetlennek tartották a már felhalmozott tőkevagyonok előrelátó felhasználását is. A magyar társadalombiztosítás történetében azonban a felosztó-kirovó rendszer gondolata s a várományfedezeti szisztémával való kombinációja (*proinvesztíciós* koncepció) nem volt új, mivel már több szakpolitikus értekezett erről korábban.⁵² A kontinuitásra és előkalkulációkra építő proinvesztíciós elgondolás éppen a nyugdíjak jövőbeli nagy fedezeti igénye miatt nem tartotta helyesnek a várományfedezeti rendszer teljes lebontását és valamilyen, még kipróbálatlan finanszírozási mód kizárólagos bevezetését.

A nyugdíjbiztosítás finanszírozására két lehetőség adódott: a korábban Magyarországon meghonosodott várományfedezeti tartalékokon alapuló biztosítás, illetve a járulékok és járadékok kiegyenlítésére törekvő felosztó-kirovó rendszer. Utóbbi kizárólagossága mellett csupán a szociáldemokraták és a kommunisták érveltek. Mindazonáltal az új biztosítások kiterjesztésénél, elsősorban a finanszírozhatóság miatt, a felosztó-kirovó rendszer alkalmasabbnak tűnik.

Amint a bevezetésben említettük, az 1928 után minden új biztosítási rendszert várományfedezeti alapon rendeztek be, így a tőkék II. világháborús pusztulása súlyosan érintette a magyar társadalombiztosítást.⁵³ Kétségtelen, hogy az eredeti módszer nem számolt a népesedési, konjunkturális és gazdasági változásokkal. A várományfedezeti rendszer további hátránya, hogy eredetileg a kamatozó kötvényeknek alacsony kamatlábat állapítottak meg, így az állam egy idő után fő részvényesként magát az alaptőkét is elkezdte felhasználni.⁵⁴ A tartaléktőkés társadalombiztosítással kapcsolatban megfogalmazott 1945 utáni kritika másik érve szerint 1928 után ötvenként kellett volna biztosítástechnikai felülvizsgálatot tartani. Mivel ezt egyszer sem végeztek el, így a járulékbévételek és járadékkiadások közötti különbségek folyamatosan nőttek.⁵⁵ A végső kritikai érv

⁵¹ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

⁵² *A magyar társadalombiztosítás ötven éve: 1892–1942*, 1943: 46; Bikkal 1943a: 95; Hindy 1943: 189–190; Keleti 1942: 451–463; Mihelics 1931: 180–182; Vigh 1939: 282–285.

⁵³ Réti 1947: 11–12.

⁵⁴ A nyugdíjtőkék felhasználásának gyakorlata korábbra nyúlik vissza: a nagy világválság idején is felhasználták e tőkék egy részét a betegbiztosítás hiányának finanszírozására, illetve a II. világháború idején az OTI nyugdíjalapjával államkötvényeket vásároltattak (Kaposi 2002: 301–304; Ormos 2006: 192–198).

⁵⁵ Réti 1947: 12.

pedig az volt, hogy a világháború az európai kontinentális társadalombiztosítás tartalékvagyonát majdnem teljesen megsemmisítette, így visszaállítása túl nagy összegeket igényelt volna.

E kritikusok a várományfedezeti alap csődje miatt a felosztó-kirovó rendszert tartották követendőnek. 1946 augusztusától 1946 végéig azonban csupán egységes minimális összeget voltak képesek folyósítani a biztosítók. Ezért a finanszírozási alternatívák csak 1947 elejétől válhattak reális mérlegelés tárgyává.⁵⁶ A már jelzett két paradigma összevetését két markáns vitapartner, a kommunista Bod Péter és a szociáldemokrata Illés György koncepcióján keresztül közelítjük meg.

Bod Péter abból indult ki, hogy a várományfedezeti rendszert a háború után nem lehet megmenteni. A nagyrészt elpusztult alap megtartására két lehetőség adódhatott volna. Egyrészt a szükséges tőketartalék-hiány pótlása, másrészt a megszerzett várományoknak és jogosultságoknak a technikailag szükséges tartalék és a meglévő vagyonroncsok egymáshoz viszonyuló arányában való kényszer-csökkentése, azaz a szolgáltatások színvonalának lecsökkentése. A létminimumot meg sem közelítő nyugdíjak esetében ezt a megoldást azonban nem választhaták. Következésképp Bod elvetette a várományfedezeti rendszert.⁵⁷

Ugyanakkor Bod a problémát a biztosítások bővítésével kapcsolatban próbálta meg elhelyezni. A felosztó-kirovó rendszer a várományfedezetinél olcsóbb és gyorsabb kiterjesztési lehetőséget biztosít, mivel utóbbi sok befektetést igényel, s a technikai egyensúly miatt azonnal gondoskodni kell a megterhelések új tőkeértékének fedezetéről. Bod szerint erre szolgáltatott példát a Sztójay-kormány nyugdíjbővítése, ahol már 1944-ben elmaradt az újonnan jelentkező tartalék tőkealap feltöltése. A létminimum alatti minimális összegek feletti juttatásokra pedig továbbra sem állt rendelkezésre fedezet.

A finanszírozás kérdése tehát összekapcsolódott a bővítéssel és a valorizációval. Milyen értékű és színvonalú pénzbeli szolgáltatást jelentett az 1947. január 1-jétől folyósított OTI- és MABI-nyugdíjjáradék? 1938-ban az átlagfizetések 50 és 500 P között mozogtak, az 1947 januárjában megállapított kollektív bérek pedig 100–700 Ft között, tehát 1,4–2 szeresére nőttek.⁵⁸ A pengő-forint átváltási index a nyugdíjaknál 1947 januárjától átlag másfélszeresre tehető, a nyugdíjak színvonala azonban messze elmaradt a fizetésekétől. A háború előtti járadékszintekkel számolva a nyugdíjbiztosítottak 1946 augusztusa után 42 P-s öregségi, 32 P-s rokkantsági és 18 P-s özvegyi nyugdíjat kaptak. Az új rendszerben ez 57, 50, illetve 28 Ft-nak felelt meg.⁵⁹ Bod is elismerte, hogy a felosztó-kirovó rendszer alkalmazása mellett a nyugdíjak színvonala már 1947-ben messze elmaradt a fizetésekétől. E problémát szerinte a későbbi gazdasági terv és növekedés oldja majd meg.

⁵⁶ Bod 1947b: 18.

⁵⁷ Bod 1947b: 18.

⁵⁸ Romsics 2004: 309–310; Valuch 2005: 284–286.

⁵⁹ Bod 1947b: 19–20.

Illés György ezzel szemben a háborús és rekonstrukciós szociálpolitika tapasztalataiból kiindulva előbbi probléma megoldását a várományfedezeti rendszer újratőkésítésében látta.⁶⁰ Illés szerint ugyanis a befektetett tőkék a várományfedezeti rendszerben aknázhatók ki leginkább a pénzpiacon. Ezért a várományfedezeti rendszert az új biztosítások későbbi szanálhatósága miatt kell feltőkésíteni.⁶¹ Ezzel kapcsolatban Bod arra utalt, hogy Illés várományfedezeti érvelése „ideologizált” és „osztályelfogultságról árulkodik”. Véleménye szerint a tőkés gazdálkodás gyakori fluktuációi miatt vagy állami kölcsönrel, vagy járuléknöveléssel, vagy pedig a jogosultságok megvonásával, valamint csökkentésével lehet csak korrigálni a várományfedezeti rendszert.⁶²

Ezt a problémát Illés a kötelező biztosítási ágban a két rendszer együttes alkalmazásával vélte megoldhatónak. Következésképp Illés sokkal inkább illeszkedett a háborús szociálpolitika felosztó-kirovó rendszerrel kapcsolatos diskurzushoz. Álláspontja szerint a felosztó-kirovó rendszer rövid távon logikus megoldást jelent, viszont a nyugdíjasok növekvő száma miatt hosszabb távon elkerülhetetlen egy tőkegyűjtő szisztéma fenntartása.⁶³ E felvetésre Bod azt a választ adta, hogy ebben az esetben egy 15–25 éves periódusra nézve egyre nagyobb járulékokat kellene majd kiróni a gazdaságilag aktívakra. Ezt azonban szükségtelennek tartotta, mivel a 3 éves gazdasági terv során várható növekedés miatt lényegesen nagyobb társadalombiztosítási ráfordításokkal lehet majd számolni. Illés azonban éppen ebben az aspektusában kritizálta Bod elképzelését.⁶⁴

Illés György tulajdonképpen Bod rendszerelméletét elemzi, melyet a kommunista szociálpolitikusok által mintaképnek tekintett szovjet társadalombiztosítási szisztéma vizsgálatának segítségével végez el. A *Gossirakh*, a szovjet állami biztosító ugyanúgy kapitalista szerveződési elv alapján szervezte biztosításait, mint a nyugati, kapitalista országokban. A Szovjetunió kiterjedt társadalombiztosítási nyugdíjalapot hozott létre, mely 1932-ben már 4,1 milliárd rubeles önálló tartaléktőkét gyűjtött.⁶⁵ A különálló társadalombiztosítási alap azért is jelentős, mivel a szovjet állampolgárok egészségügyi ellátása állami feladat volt, így az nem terhelte a társadalombiztosítást. Ennek ellenére 1928 és 1932 között nagy tőkéket halmoztak fel.⁶⁶

Illés gazdasági válságokat illető kritikája szerint az 1930 és 1933 közötti időszakot a magyar biztosítási alap jelentősebb tőkevesztés nélkül vészelte át. A háborús pusztítások esetén pedig nem igazán lényeges, hogy a társadalombiztosítási vagydon külön alapban vagy a nemzetgazdaságban van-e felhalmozva. Az olyan különböző okokból kialakult értékvesztés, mint például a materiális

⁶⁰ Illés 1947c: 20–23; Bod 1947c: 17–19; Illés 1947a: 16–18.

⁶¹ Illés 1947c: 20–21.

⁶² Bod 1947c: 17–18; Bod 1947b: 19.

⁶³ Bod 1947c: 18; Illés 1947c: 22.

⁶⁴ Illés 1947a: 16.

⁶⁵ Illés 1947a: 17.

⁶⁶ Illés 1947a: 17–18.

pusztulás, az infláció vagy a vagyon elszállítása ugyanis mindenhol bekövetkezik. Ugyanakkor, ha a tartaléktőkék a tervgazdaság részévé válnak, akkor nincs garancia arra, hogy hosszú távon ezeket az összegeket tisztán szociálpolitikai célokra fordítják majd.⁶⁷

Utóbbi folyamat azonban Illés szerint már korábban megkezdődött. Alapvető problémának tartotta ugyanis, hogy a stabilizáció során a nyugdíjrendszer és a költségfedezeti rendszer szétválasztásával a szolgáltatások nivóját függetlenítették a nyugdíjrendszer tartalékalapjának feltöltési arányától. Ezért Illés mindezekkel ellentétes célt fogalmazott meg. Meglátása szerint először is az állami és közületi kölcsönöket kell valorizálni, hogy ezáltal a biztosítók működését is valorizálni lehessen. Másodsorban a tartalékalap még meglévő ingatlanait adókedvezménnyel kell jövedelmezőbbé tenni. Harmadszor pedig a tartalékalap megmaradt részeit fel kell tőkésíteni, mivel ezek elengedhetetlenek az intézetek jövőbeli önálló beruházásaihoz.⁶⁸

Ugyanakkor a kapitalizmus ciklikus válságai valóban olyan fluktuációkat okozhatnak, melyek részben vagy egészben tönkreteszhetik a társadalombiztosítás tőkebefektetéseit. A háború előtti szociálpolitikai diskurzusban már Hindy Zoltán és Bakács György is felhívta rá a figyelmet, hogy a háború utáni bővítések és egyszerűsítések miatt a nyugdíjrendszer esetében a felosztó-kirovó és a várományfedezeti rendszer valamilyen kombinációját kell majd megvalósítani. Ez ahhoz szükséges, hogy az új nyugdíjbiztosításokat hatékonyan lehessen finanszírozni, illetve a régi biztosítások színvonalát fenn lehessen tartani. A proinvestíciós csoport 1945 utáni érvelésében ugyanez a koncepció jelent meg. A háború utáni kiterjesztéseket csak valamilyen közvetlen járulék-járadék rendszerrel lehetett megindítani. A folyamatosan növekvő nyugdíjjogosultságok fedezetére viszont az éves költségvetési keret elégtelennek bizonyult. Így tehát 1947 második felétől vagy a szolgáltatások csökkentésével, vagy a járulékok további emelésével, vagy a tartalékok újratőkésítésével, vagy pedig ezek valamilyen kombinációjával oldhatták csak meg a nyugdíjak finanszírozását.

A proinvestíciós csoport elvi álláspontja szerint a várományfedezeti rendszer kipróbált és hasznos finanszírozási rendszernek bizonyult, ezért fejleszteni kell. A lehető legtöbb tőkebefektetést rekonstruálni kell a háború előtti várományfedezeti alapokból. A magyarországi társadalombiztosítást illetően elismerték és támogatták az egységesítést, azaz univerzális jogú, egységes és egyszerűsített felépítésű biztosítás létrehozását. A társadalombiztosítási intézmények integrációja mellett kiépíteni kívánták a körzeti orvosi és a központi nyugdíj-várománynyilvántartó rendszert. A törzsjáradékot a létminimumra emelték volna, s bevezették volna a munkanélküli biztosítást.⁶⁹

A proinvestíciós csoport, akik a felosztó-kirovó rendszert a várományfedezetiivel kívánták kombinálni, Magyarország újjáépítésével párhuzamosan potenciá-

⁶⁷ Illés 1947a: 18.

⁶⁸ Illés 1947c: 22–23.

⁶⁹ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö.e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

lisan egy új, modern jóléti állam kiépítésének lehetőségét vetette fel.⁷⁰ Ebben az új kontextusban tehát a stabilizáció és a valorizáció folyamataihoz kapcsolódóan demokratikus politikai szándékok is megfogalmazódtak, utat nyitva a nyugdíjrendszer, az intézményhálózat, a szolgáltatások, a jogok és a centralizáció-decentralizáció problémáinak új megközelítéseihez is.

Családi pótlék, hadigondozás, segélyezés és egyéb szolgáltatások

Az 1945 második felében újrainduló betegségi és baleseti biztosítás mellett a családi pótlékok juttatásai is újraindultak. 1944-ben és 1945 első felében a családi pótlékok kifizetésére sem állt rendelkezésre elegendő forrás, a munkáltatók pedig képtelenek voltak a finanszírozására. A pénzügyi stabilizáció csupán 1945 szeptemberére érte el azt a szintet, hogy megindíthassák a családi pótlékok folyósítását és foglalkozhassanak a családi támogatások kiterjesztésével.⁷¹ Az infláció miatt már a háború alatt valorizálni kellett a családi pótlékok szintjét is, így már 1943 decemberében Bornemissza Géza iparügyi miniszter a gyermeknevelési pótlék emelésére és kiterjesztésére tett javaslatot.⁷² Bornemissza javaslata igen nagylelkűnek tekinthető, mivel a pótlék emelt szintjét (havi 12 P) már a kisiparosok és a mezőgazdasági dolgozók esetében is be kívánta vezetni. Jóllehet a folyósítás 1944-ben már nem kezdődhetett meg, viszont a családi pótlék nagyobb társadalmi csoportokra való kiterjesztési terve már a Horthy-korszak utolsó éveiben megszületett.

Ennek nyomán az első kiterjesztést érvénybe léptető rendeletet már 1945-ben elfogadták. Az 1938-ban megállapított jogosultsági határt leszállították (7.520/1945. M.E. sz. r.), s a biztosított házastársát is igényjogosulttá tették. A bővítés pénzügyi fedezete azonban a társadalombiztosításhoz hasonlóan 1945 első felében nem állt rendelkezésre. Az Országos Családpénztár vagyontát ugyanis az infláció nagyrészt megsemmisítette, így 1945-ben legfeljebb ún. kalóriaváltást tudott biztosítani.⁷³ A hiány miatt a családi pótlékok társadalombiztosításba való beolvasztását gyakorlati okokból más társadalombiztosítási intézetek integrálásánál korábban hajtották végre: az Országos Családpénztárt 1946. augusztus 1-től teljes mértékben az OTI-ba integrálták.⁷⁴ Az OTI-n belül a családi pótlék biztosabb pénzügyi forrásra talált, s így lehetővé vált további állampolgárokra való kiterjesztése is.

Habár 1946-ban a családi pótlékban részesülők száma nőtt (11.780/1946. M.E. sz. r.),⁷⁵ a szolgáltatások színvonala a stabilizáció idején igen alacsony

⁷⁰ PIL 274. f., 12. cs., 134. ö.e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

⁷¹ Molnár 1947: 46.

⁷² Országos Orvoskamrai Közlöny, 8. évf. 1943. december 15.

⁷³ Molnár 1947: 48.

⁷⁴ 9.400/1946. M.E. sz. r.; Az OTI jelentése az 1943–47. évről 1948: 104–105.

⁷⁵ Molnár 1947: 46–47; Székely 1947: 1.

maradt, s 1946 folyamán alig emelkedett, az év végén pedig a nagyarányú kiterjesztés ellenére még mindig csupán 271 260 gyermek után járt a gyermekgondozási segély. Nagyobb növekedés a pénzügyi stabilizáció után, 1947 folyamán következett be: az év végén már 423 000 jogosultságot regisztráltak.⁷⁶ A tényleges kifizetések lassú emelkedését súlyosbította, hogy a juttatások színvonala is alacsony szinten maradt. 1945-ben havi 12 P-t folyósítottak gyermekeként, s 1946 decemberében is még csupán havi 18 Ft járt.⁷⁷ Ennek tükrében megállapítható, hogy a magyarországi családi pótlék kiterjesztése 1945-ben jogi értelemben valóban előrelépést jelentett, ugyanakkor a vagyoni és pénzügyi dezintegráció miatt a magyar társadalom nagy része, még az OTI-nál biztosítottak többsége sem részesült belőle.

A családi pótlék szintje a tervezőgazdálkodás első évében sem emelkedett jelentősen, 1947 végén is állami szubvenciókkal kellett kiegészíteni finanszírozását.⁷⁸ Habár a 13.050/1948. Korm. sz. r. alapján újabb munkavállalói rétegek nyertek családi pótlék jogosultságot, a költségterhek így is messze meghaladták az OTI erre fordítható pénzügyi keretét.⁷⁹ Az OTI családi pótlék költségvetését az 1949-es évre 12 millió Ft-ban maximalizálták. Az 1948-as kiterjesztéssel a megnövekedett költségteher 14,2 millió Ft-ra emelkedett. Így a Gazdasági Főtanács már eleve 5,5 millió Ft-os hitellel egészítette ki az eredeti költségvetési összeget.⁸⁰ A családi pótlékok folyósítása az első hároméves terv idején (1947–1949) is csak állami szubvenció mellett volt lehetséges. Így a színvonalat aligha voltak képesek emelni, s legfeljebb az eredetileg megállapított 18 Ft-os összeg valorizálását tudták csak végrehajtani. A családi pótlék kiterjesztése egyoldalúan az állami alkalmazotti státusra, s ezen belül is elsősorban a budapesti munkásrétegekre terjedt ki, tehát egyben a politikai legitimizáció céljait szolgálta.⁸¹

A korszak szociálpolitikája számára külön területet képezett a hadigondozás. A fegyverszüneti megállapodás aláírását követően megindult a hadirokkantakról és családjukról való gondoskodás.⁸² A Népjóléti Minisztérium a stabilizációt követően évi 42 millió Ft-os hitelkeretet állapított meg erre a célra. A KSH adatgyűjtését követően 1946 júniusáig több mint 500 000 hadigondozottat regisztráltak, segélyezésüket azonban Molnár Erik népjóléti miniszter cenzushoz kötötte (legfeljebb 70 kat. hold földbirtokból származó jövedelem).⁸³ Ugyanakkor az 151.500/1946. N.M. sz. r. a gondozottak számának nagyságára és a juttatások korábbi infláció miatt bekövetkezett reálérték-vesztése miatt évi 72 millió

⁷⁶ Az OTI jelentése az 1943–47. évről 1948: 105–106.

⁷⁷ PIL 274. f. 12. cs. 27. ő. e. Jegyzőkönyv a Gazdasági és Pénzügyi Bizottság 1946. december 27-i üléséről; Az OTI jelentése az 1943–47. évről 1948: 106.

⁷⁸ PIL 274. f. 12. cs. 27. ő. e. Jegyzőkönyv a Gazdasági és Pénzügyi Bizottság 1947. december 9-i üléséről.

⁷⁹ MNL OL XIX-C-1-l-8t. 100.582. 1949.

⁸⁰ MNL OL XIX-C-1-l-8t. 100.582. 1949.

⁸¹ Tárkányi 1998: 240.

⁸² PIL 283. f. 29. cs. 108. ő. e.

⁸³ 8.980/1946. M.E. sz. rendelet. PIL 283. f. 29. cs. 108. ő. e.

Ft-ra növelte a segélykeretet. A több mint félmillió gondozott esetén azonban a havi 12 Ft messze elmaradt a minimálbér szintjétől. A Bárdossy-kormány 6.700/1942. M.E. sz. rendeletével felemelt javadalmazásoknak az 1946-os szint csupán töredékrészét jelenti, ugyanis a hadigondozási segély 1942 és 1945 között 160 és 360 P között mozgott. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a hadigondozottak 1946 júliusának közepén kapták meg előző két hónapra kirótt járadékukat, mely az inflációs folyamat következtében 1/50-ed, esetenként 1/100-ad részét érte az 1946. június elején megállapított javadalom reálértékének. Ezzel egy időben viszont a közalkalmazottak és a kollektív szerződéssel rendelkezők már valorizált segélyeket kaptak.⁸⁴

Ez a valorizációs deficit, illetve a fent említett cenzus indította az SZDP és más pártok szociálpolitikusait, hogy javaslatokkal tegyenek a hadigondozás legalább létminimum szintű mértékének kialakítására.⁸⁵ A diszkriminatív cenzus jogtalanságára többen is felhívták a figyelmet. Hiába szabtak meg ugyanis 70 kat. holdas birtokjövedelem-határt, a földjeikre visszatérő veteránok a szűkösség miatt alig tudták megszerezni a föld megműveléséhez szükséges mezőgazdasági eszközöket. Eközben azonban a beszolgáltatási kötelezettségeiknek is meg kellett felelniük. Egészségi állapotuk igen sok esetben nem tette lehetővé a hatékony termelést, így számos hazatérő volt hadifogoly a szovjet fogsághoz hasonlóan itthon is éhínség elé nézett.⁸⁶

A szociáldemokraták javaslata szerint a cenzust a jövedelemhatárhoz, s nem a földbirtokhatárhoz kellett volna kötni. A jövedelemhatárt valamivel a létminimum felett, havi 300 Ft-ban szabták volna meg, mely már egyenértékűnek vagy valamelyest magasabbnak tekinthető az 1942-ben megállapított összegekhez képest. Ennek a valorizációnak azonban, mely bizonyos jogosultságok kiterjesztésével is együtt járt volna, a pénzügyi fedezetét is meg kellett teremteni. A szociáldemokrata szociálpolitikusok a hadigondozottak ellátásának finanszírozását közvetett és közvetlen módszerekkel kívánták megoldani. Közvetett módszernek tekinthetjük a volt hadifoglyok, hadirokkantak alkalmazásáról és átképzéséről hozott döntéseket.⁸⁷ Közvetlenül megoldási javaslatukkal Molnár Erikhez fordultak: 1946. október 24-én beadványt intéztek a népjóléti miniszterhez, hogy a háború után elkobzott ingó és ingatlan vagyonból hozzanak létre egy Hadi-gondozott Alapot, melyből hadigondozott-járadék folyósítható a jóvátételi törlesztések végéig.⁸⁸

A szociáldemokrata javaslatok ellenére 1946-ban és 1947-ben a Népjóléti Minisztérium nem valósította meg a hadigondozott járadékok valorizálását. A 47.880/1946. N.M. sz. rendelet megemelt baleseti járadékot vezetett be 1947. január 1-jétől, a hadirokkantak részére azonban továbbra is csupán nomi-

⁸⁴ PIL 283. f. 29. cs. 3. ó. e.

⁸⁵ PIL 283. f. 29. cs. 108. ó. e.

⁸⁶ PIL 283. f. 29. cs. 3. ó. e.

⁸⁷ PIL 283. f. 29. cs. 3. ó. e.; PIL 283. f. 29. cs. 108. ó. e.

⁸⁸ PIL 283. f. 29. cs. 3. ó. e.

nális összeget állapított meg. A baleseti járadékok összegei ugyanis 120 és 240 Ft között mozogtak, és még így sem érték el a létminimumot, amely ekkor körülbelül 250–300 Ft körül állapítható meg.⁸⁹ A hadirokkantak havi juttatásai ezzel szemben rendkívül alacsonyak maradtak: havi 13–70 Ft között fizettek ki ilyen juttatásokat. Létminimumról szó sem volt tehát, a Magyarországra visszatért hadirokkantak közül több mint százezer ember, családtagjaival együtt, rokkantság esetén is kénytelen volt munkát vállalni.⁹⁰ A velük szemben tanúsított diszkrimináció tehát az SZDP megalapozott javaslatai ellenére is fennmaradt.

A szociáldemokraták ezért már 1947 februárjában egy újabb javaslatot terjesztettek be, melyben a létminimum biztosítása szerepelt: az 1947 januárjától életbe lépett hadijáradékokat bő két és félszeresére emelték volna (20 és 180 Ft között). A pénzügyi forrásokat az 1946. november 12-én Nagy Ferenc miniszterelnökhöz benyújtott tervezetben vázolták, mely tulajdonképpen az 1946. októberi Hadigondozott Alap tervét ismételte meg.⁹¹ A hadirokkantkérdés megoldását végső soron a kötelező biztosítás keretein belül kívánták megoldani, mégpedig arra hivatkozva, hogy a háborús rokkantság is egy rokkantsági tényező, így tartozék ez is az OTI biztosításaihoz. Székely Miklós szociáldemokrata népjóléti államtitkár azt a követelést is megfogalmazta, hogy a cenzussal együtt a biztosításhoz szükséges minimális munkaviszony követelményét is függesse fel a Népjóléti Minisztérium s a hadirokkant segélyt tegye alanyi jogúvá.⁹²

A SZDP Szociálpolitikai Osztályának számításai szerint az így felmerülő többletteleher könnyen fedezhető lett volna a költségvetésből, az éves kiadásoknak csupán 0,8%-át adta volna (2. táblázat):

2. táblázat

A hadigondozott létminimum biztosításához szükséges költségek az 1947-es évre az SZDP javaslata szerint⁹³

Csoport	Fő	Havi összeg (Ft)	Szükséges fedezet (Ft)
I. jár. oszt. hadirokkant (100%)	2 500	180	5 400 000
II. jár. oszt. hadirokkant (75%)	10 000	90	10 800 000
III. jár. oszt. hadirokkant (50%)	25 000	30	9 000 000
hadiözvegy	50 000	60	36 000 000
hadigondozott családtag	10 000	20	2 400 000
<i>összesen</i>	97 000	–	63 600 000

A költségvetés teljes összege az 1947-es évre 4,5 milliárd Ft volt, ebből 40 millió Ft-ot kellett volna hadigondozásra fordítani (0,8%), amely rendkívül

⁸⁹ Valuch 2005: 284–286.

⁹⁰ PIL 283. f. 29. cs. 108. ő. e.

⁹¹ PIL 283. f. 29. cs. 108. ő. e.

⁹² Székely 197: 2.

⁹³ PIL 283. f. 29. cs. 108. ő. e.

alacsony összeg, ha azt vesszük számításba, hogy közel százezer embert érintett volna. A 40 millió Ft-os végösszeget úgy kapjuk meg, hogy a 63,6 millió Ft-ból (2. táblázat) levonjuk az 1946 júniusa, tehát az új hadigondozás bevezetése óta kifizetett összegeket (24,3 millió Ft).⁹⁴ A Székely Miklóstól és munkatársaitól származó javaslat azonban csak 1947. szeptember 1-től, tehát a 3 éves terv kezdetétől épült be a költségvetésbe. Ugyanakkor a kibővített finanszírozás csupán 1948 végéig volt érvényben. Ekkor ugyanis a kommunista diktatúra gyorsuló kiépülése mellett erős diszkriminációs politika kezdődött meg: az 1948. évi LVI. tc. gyakorlatilag megszüntette a volt hadifoglyok és hősi halottak családtagjainak segélyezését. 1948. december 31-től befagyasztották a segélyeket, s Olt Károly népjóléti miniszter a civil segélyezést is megtiltotta.⁹⁵ 1947-ben a háború utáni magyar jóléti politika egyik fő célkitűzése továbbra is a jóléti rendszer bővítése maradt. Kéthly Anna igen pontosan írta körül azt a hangulatot, mely 1947-ben jellemezte a magyar szociálpolitikai közgondolkodást, s amely szöges ellentétben állt az 1948-tól kibontakozó gyakorlattal:

„A jogegyenlőségnek gazdasági tartalmat is kell adnunk. A társadalmi és politikai demokrácia gazdasági tartalom nélkül csak a rabszolgaság egyik rejtett formája. Ha a nemzeti jövedelem igazságos elosztása helyett kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra osztjuk az ország népességét, akkor a kizsákmányoltak, a gazdasági kényszerűségtől kergetve, újból járomba hajtják fejüket. [...] Rendkívüli fontosságú feladat a dolgozók szociális felemelése is. Hogy milyen hordereje van ennek a kérdésnek, bizonyítja a pártközi megállapodás, melyben az összes demokratikus pártok képviselői leszögezték magukat a szociális biztosítás kiterjesztése mellett, különös tekintettel a mezőgazdasági munkástömegre. [...] A stabil pénz, a javuló termelés most már időt enged arra is, hogy az állam és az állampolgár terheit is rendezzük és a teherbíró rétegekre több adót rakjunk, mint a gyengébbekre. E szabályok kidolgozásán most dolgoznak szakértőink.”⁹⁶

Ugyanakkor az SZDP szociálpolitikai szerepvállalásának is köszönhetően a stabilizálódó magyar jóléti államban az új társadalombiztosítás a meginduló új biztosításokkal több járulékbéveletre tett szert. A járadékok összege a stabilizáció befejezése után (1946. augusztus 1.) a már említett baleseti összegeken túl (120–240 Ft) a betegségi ágon havi 30 és 60 Ft között – a biztosítási jogviszonyban meghatározott időre, de általában legfeljebb 1 éves időtartamra –, míg a nyugdíjak esetében 20 és 60 Ft között mozgott (A-tól D bércsoportig).⁹⁷ Ez messze elmaradt a létminimumtól (250–300 Ft). A juttatások növelése érdekében költségmegtakarítási intézkedéseket hoztak. Elsősorban a társadalombiztosítók

⁹⁴ PIL 283. f. 29. cs. 108. ő. e.

⁹⁵ PIL 276. f. 115. cs. 20. ő. e.

⁹⁶ Kéthly 1947: 1–2.

⁹⁷ Mező 1947: 16–17.

adminisztrációjában dolgozók számát csökkentették.⁹⁸ Ugyanakkor a bevételek növelésére is törekedtek, melyre ekkor alapvetően két lehetőség kínálkozott: a járulékfizetők számának növelésével és a járulérendszer átszervezésével.

A háború utáni években valamelyes bizonytalanságot mutatott a járulékok kirovásának rendszere. A háború előtti időszakban a biztosítási járulékokat a napibérosztályok szerint határozták meg, így bonyolult járulékkivetési rendszer jött létre. Az újabb biztosításoknál viszont már a bérek alapján százalékos járulékfizetést érvényesítettek, ugyanakkor a kifizetéseknél még mindig a napibérosztályok voltak érvényben, ami 1945-ben szintén hozzájárult a járulékbévételek meglehetősen rendszertelen alakulásához. A járulékfizetésnek azonban nemcsak a számítási, hanem a fizetési módja is megváltozott. Korábban a járulékokat pénztári befizetések, átutalások, postatakarékpénztári befizetési lapok vagy esetleg pénzbeszedők útján gyűjtötték be a biztosítók. 1947 januárjától azonban a társadalombiztosítási járulékokat az illetményadóval együtt kellett leróni az adóhatóságon keresztül.⁹⁹

A fizetési módon túl a számítási mód is megváltozott. 1945-ig szinte kizárólag a napibérosztályok alapján kirótt járulékok voltak érvényben. 1945. július 1-jén a MABI ténylegesen is áttért a javadalmazás százalékában meghatározott járulérendszerre. Az OTI pedig 1945. szeptember 3-tól követte a MABI-t.¹⁰⁰ A tényleges javadalmazásra való áttérés az infláció és a mellékes jövedelmek beszámítása miatt is szükségesnek bizonyult, hiszen így a százalékos járulékfizetés rugalmasabban idomulhatott a mindenkori bérszínvonal alakulásához. A százalékos járulékszámítással tehát az állam és a társadalombiztosítók 1947 januárjától magasabb bevételekhez jutottak.¹⁰¹

Az egyszerűsítésben rejlő nivellálás előfeltétele ugyanakkor a szociálpolitikai segélyek egységesítése, azaz az egyéni jövedelmek segélyalapként való elvetése. Így például a temetkezési segélynél egy egységes, minimális összeget állapítottak meg, mely az egyszerű temetés költségeit fedezte. A segélyezés nem tartozott a társadalombiztosítás legnagyobb tételei közé, ráadásul egy általánosan megállapított szintet könnyebben lehetett később emelni. A javaslat ugyanakkor problematikus volt, mivel az egységesítést csak úgy lehetett végrehajtani, hogy minden segélyformára alkalmazták. Így viszont a szülési segélyt és a táppénzt is egységesíteni kellett, melyek azonban ekkor már az OTI kiadásainak jelentős részét képezték: 409 millió Ft-ból 159 millió Ft-ot tett ki ez a két kategória.¹⁰² E nélkül azonban a segélyek esetén a szociálpolitika visszatért volna az 1945 előtti napibérosztályok szerinti juttatásokhoz, amit viszont épp az egyszerűsítéssel akartak elkerülni. Az egyszerűsítések és tipizálások ugyanakkor érzékenyen érintették a társadalombiztosítás költségvetését is.

⁹⁸ Mező 1947: 16.

⁹⁹ Mező 1947: 17.

¹⁰⁰ Réti 1947: 19.

¹⁰¹ Mihályffy 1947: 158.

¹⁰² Réti 1947: 19–20; Pikler 1948: 3.

Magyarország költségvetése 1946 augusztusa és 1947 szeptembere között, amint azt a hadigondozásnál már említettük, közel 4,5 milliárd forint volt.¹⁰³ A társadalombiztosítási kiadások – azonos időszakban – tehát az állami összkiadások 9%-át adták, mely arány a háború előtti évtizedek jóléti ráfordításait tekintve is meglehetősen magas. Ilyen mértékű ráfordítások nyugat-európai átlagban csak az 1960-as években, míg Magyarországon csupán az 1970-es években fordultak elő.¹⁰⁴ A különösen magas értékek különféle okokra vezethetők vissza. Az OTI 1948-as kiadásait a következő táblázatban szemléltetjük, amely egyben jól mutatja a biztosítás és szociálpolitika különböző ágainak egymáshoz viszonyított súlyát is:

3. táblázat

*Az OTI kiadásai 1948-ban*¹⁰⁵

Kiadás típusa	Összeg (millió Ft)	A teljes összeghez viszonyított százalékos arány
Táppénz	71	17%
Szülési segély	88	22%
Egészségügyi költség	80	20%
Családbiztosítás*	83	20%
Öregségi nyugdíj	87	21%
<i>Összesen</i>	409	100%

*Megjegyzés: A családbiztosítás alatt a családi pótlékok és a hadigondozásra fordított összegeket értették.

Az OTI kiadásain belül a táppénz igen magas arányát (17%) magyarázhatja a súlyos egészségügyi helyzet és a táppénzzel jogtalanul visszaélők magas száma. Szintén kiugró összeget jelentenek a szülési segélyek (22%).¹⁰⁶ Ennek egyik oka, hogy a háború utáni családgyesülések következtében megnőtt a gyermekszám. Másik oka, hogy a Tildy-, majd pedig a Nagy-kormány pronatalista politikájának megfelelően a terhességi, gyermekágyi és szülési segélyeket magas szinten állapították meg: míg a táppénz csak 55%-ot adott, addig a terhességi segély 100%-ot.

Szintén kiemelkedtek az egészségügyi költségek (20%).¹⁰⁷ A magas költségek a valorizációs eljárások mellett annak voltak köszönhetőek, hogy 1946 augusztusában és szeptemberében a Népjóléti Minisztérium kórházi osztálya csőd közeli helyzetet jelentett. Az 1946-os költségvetési kvótát a minisztérium ugyanis aránytalanul osztotta el, mivel a fenntartáshoz szükséges összegek egy részét nem a kórházaknak utalta, hanem más célokra költötte el. 1946 októberében a Gaz-

¹⁰³ PIL 283. f. 29. cs. 108. ó. e.

¹⁰⁴ Tomka 2003: 1–5. táblázatok.

¹⁰⁵ Pikler 1948: 3.

¹⁰⁶ Pikler 1948: 3.

¹⁰⁷ Pikler 1948: 3.

dasági Főtanácsnak be kellett avatkoznia: a kieső részt a társadalombiztosítókkal, főképp az OTI-val fizettette meg.¹⁰⁸ Ennek ellenére a kórházi ágyak száma még 1947-ben is csupán 37 000 volt, amely igen alacsony az 1938-as 50 000-es ágy-számhoz viszonyítva.¹⁰⁹ Az anyagi helyreállítást tekintve az egészségügyi helyzet tehát még 1947-ben sem érte el a háborút megelőző színvonalat. 1948 augusztusában ugyan még mindig csupán 43 000-es kórházi ágyszámot regisztráltak, ugyanakkor a tbc-s ágyak száma ekkor már elérte az 1938-as szintet.¹¹⁰ A nehézkes kórházi rekonstrukció miatt már 1947-ben megjelentek a kórházak teljes államosítását sürgető vélemények.¹¹¹

A fenti költségeken belül az ún. családbiztosítás kategóriája azért volt szintén magas (20%), mivel a családi pótlékokon kívül magába foglalta a hadigondozottak biztosítását, illetve a rokkantsági és az árvasági nyugdíjakat is. Ugyanakkor a legnagyobb tételt már ekkor is az öregségi nyugdíjak adták (21%).

Repatriálási kísérletek: magyar–csehszlovák–román–jugoszláv tárgyalások a társadalombiztosítási vagyronról

A társadalombiztosítás finanszírozásán kívül a magyar jóléti állam stabilizációs periódusának lényeges részét képezte az 1938 és 1944 között visszacsatolt területek szociálpolitikai kérdéseinek rendezése az utódállamokkal. A magyar társadalombiztosítás 1945 után megszűnt ezeken a területeken, és javai az 1947. február 10-én megkötött párizsi békeszerződés értelmében visszakerültek Csehszlovákiához, Romániához, valamint Jugoszláviához.¹¹²

A vizsgált periódusban már 1945-ben megindultak az államközi tárgyalások. A területi és jogosultsági viták két alapmotívuma egymás jogosultságainak elismerése és az átvállalt költségek fedezetének kérdése volt.¹¹³ Az 1945 és 1947 közötti periódusban Románia és Jugoszlávia szemben Csehszlovákiával jól átlátható állapotot teremtett a visszacsatolt területekre irányuló szociálpolitikájában. A „konvertálást” megkönnyítette, hogy 1947-ben államjogilag ugyanazok a területek kerültek vissza Romániához (Észak-Erdély) és Jugoszláviához (Délvidék). Magyarország, Románia és Jugoszlávia között semmiféle társadalombiztosítással vagy szociálpolitikával kapcsolatos államközi megegyezés nem jött létre 1940 és 1947 között. 1947-ben az elcsatolt területek lakosai a magyar társadalombizto-

¹⁰⁸ PIL 274. f. 12. cs. 133. ő. e.

¹⁰⁹ A kórházak esetében a felszerelési károk igen magasak voltak, az eszközök több mint $\frac{3}{4}$ -e elvezett, az összes kár 600 millió Ft volt. A legszükségesebb tbc-s ágyszám 1947-ben 3500-ra tehető szemben az 1938-as 6051-es adattal (Ferencz 1947: 1–2; Weil 1948: 149).

¹¹⁰ Weil 1948: 150.

¹¹¹ Sarkady 1947: 17.

¹¹² Romsics 2004: 297–305.

¹¹³ Bod 1947a: 15–16.

sításban szerzett jogosultságaikkal együtt kerültek át a román és a jugoszláv társadalombiztosításba. E jogosultságokat utóbbiak maradéktalanul elismerték.¹¹⁴

A háború utáni Jugoszláviában a társadalombiztosítás szerkezete és működése nagyon hasonlóan alakult a Magyarországihoz.¹¹⁵ Jugoszláviában a mezőgazdasági biztosítás és az agrárnépesség egészségügyi ellátása rendkívül hiányos volt. Habár 1945-ben már mindkét országban bevezették a minden kockázatra kiterjedő mezőgazdasági biztosítást, végrehajtását az anyagi és infrastrukturális adottságok ekkor még nem tették lehetővé. Az 1947-re elkészült elszámolás szempontjából igen lényeges, hogy a két rendszer hasonlóságai megengedhetővé tették, hogy 1947 végén a két állam kölcsönös pénzügyi megállapodással és elszámolással rendezze biztosítottjai jogosultságainak és azok fedezetének elismerését.

Romániában sok szempontból hasonló változások zajlottak, ugyanakkor a háborús rekonstrukció tovább tartott, mint Magyarországon és Jugoszláviában, s csupán 1948 elejére sikerült újjászervezni az ország egészségügyi hálózatát.¹¹⁶ A társadalombiztosítás az Egészségügyi Minisztérium és a Román Szakszervezeti Tanács (CGM) felügyelete alá került. Így a magyar állam és társadalombiztosítók képviselőinek Dimitrie Bagdasar egészségügyi miniszterrel és a CGM vezetőivel kellett lefolytatniuk a volt magyar jogosultakra vonatkozó tárgyalásokat. Mivel a jogosultsági kategóriák alapvetően itt is fedték egymást, ezért hamar megszületett a megegyezés, és már 1948-ban megtörtént a pénzügyi elszámolás.¹¹⁷ A jugoszláv átvételhez hasonlóan a volt magyar biztosítottakat az új román társadalombiztosításba integrálták.¹¹⁸

Sokkal összetettebb volt a Csehszlovákiával kialakított államközi szociálpolitikai viszony. 1940-ben megállapodás jött létre a Cseh–Morva Protektorátus hatóságaival a Magyarországhoz került biztosítások tartaléktőkéről: a cseh társadalombiztosító intézetek vagyonából a magyar társadalombiztosítás technikai számítások alapján vagyoni fedezetet kapott.¹¹⁹ A visszacsatolt felvidéki területek biztosítási alapjának arányos részét Magyarország megkapta, melyben jelentős mértékben szerepeltek cseh értékpapírok is.

A kialakult helyzetet azonban bonyolította az 1946-os lakosságcsere-egyezmény, ugyanis igen sok, korábban a cseh biztosításban jogosultságot szerzett személy került át a magyar társadalombiztosításba, illetve számos magyarországi szlovák kisebbséginek kellett a háború utáni csehszlovák társadalombiztosításban érvényesítenie jogviszonyát.¹²⁰ A betegségbiztosítások és a bányanyugbér esetén könnyen megtörténhetett a kiegyenlítés, mivel a háborút követően mindkét országban a felosztó-kirovó rendszert vezették be. A balesetbiztosításoknál alig

¹¹⁴ Bod 1947a: 16.

¹¹⁵ Illés 1947b: 13–15.

¹¹⁶ Ferencz 1948: 5.

¹¹⁷ Ferencz 1948: 6.

¹¹⁸ MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹¹⁹ Bod 1947a: 15.

¹²⁰ A lakosságcsere-egyezményhez lásd Bárdi–Fedinec–Szarka 2008: 214–215.

volt összetettebb a tranzakció: az OTI 1940-ben megkapta a csehektől azt a tőkefedezetet, melyet most a lakosságcsere tisztázása után visszaadhatott. Ezzel szemben viszont szinte átláthatatlan problémát jelentett a nyugdíjbiztosítás tőkéinek elszámolása, mivel a nyugdíjak várományfedezeti alapjai esetében 1938 és 1947 között kiterjedt beruházások zajlottak, s számos új jogviszony keletkezett.¹²¹

Az 1940-es megállapodás értelmében a cseheknek 500 millió koronás járuléktartalékot (a Magyarországra átvett felvidéki nyugdíjasok tartalék-alapját) kellett volna átadni, mely viszont a költségeknek így is csak az 50%-át fedezte volna. A háború éve alatt azonban még ennek az összegnek is csak részleteit folyósították. Tovább nehézséget jelentett, hogy a magyar biztosítók letértek az egyéni nyilvántartási és várományfedezeti rendszerről, a csehek viszont nem.¹²² A megfelelő érdekképviselő miatt a háború után a magyar szakembereknek tehát nagyon pontos kimutatásokat és technikailag precíz statisztikákat kellett készíteniük az államközi tárgyalásokra, mivel a csehek már eleve alaposabb felkészültséggel érkeztek.

Az 1940-es egyezményben a felek (az OTI, a MABI és a Prágai Általános Nyugdíjintézet) megállapodtak, hogy a Prágai Nyugdíjintézet vagyonából megközelítőleg 131 millió korona vagyonrészt fognak majd kifizetni a MABI-nak, mely összeg 18,7 millió P-nek felelt meg.¹²³ Ez összesen 18 806 átvett magánalkalmazott személy nyugdíjbiztosítását fedezte volna.¹²⁴ A megörökölt kötelezettségek fejében további 36,5 millió korona, vagyis több mint 5,2 millió P vagyonrész illette volna meg a magyar társadalombiztosítást, tehát még nem teljes fedezet mellett is összesen közel 24 millió P-s követelést támaszthatott.¹²⁵ Ennek ellenére a háború éve alatt a Prágai Intézettől mindössze 6,75 millió P, a pótintézetektől pedig csupán 570 000 P folyt be (összesen 7,2 millió P).¹²⁶ A cseh társadalombiztosító a fennmaradó 16,8 millió P-t tehát nyereségként könyvelhette el. A MABI ennek ellenére képes volt kötelezettségeinek eleget tenni, s a juttatások folyósításán túl a Felvidéken kölcsönök formájában közel 3,5 millió P értékben investált. Ezek a beruházások viszont 1947 után tulajdonjogilag (kártérítés nélkül) Csehszlovákiához kerültek.¹²⁷ Összességében tehát a felvidéki társadalombiztosítás befektetései nagy veszteséget okoztak a MABI-nak.

Ezzel párhuzamosan az 1947-es társadalombiztosítási államközi tárgyalások is negatívan zárultak Magyarország számára: a fennálló követeléseket nem lehetett érvényesíteni. A tárgyalások sikertelenségét elsősorban a magyar „szociálpolitikai diplomácia” felkészületlenségével magyarázhatjuk. A magyarországi szociálpolitikusok hiányos statisztikákkal, számos esetben hanyag kimutatások-

¹²¹ Bod 1947a: 15–16.

¹²² MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹²³ Bod 1947a: 16.; MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹²⁴ MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹²⁵ MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹²⁶ MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹²⁷ Versegly 1947: 4.

kal érkeztek a tárgyalásokra, s a megbeszélések során meglehetősen erélytelenül képviselték Magyarország érdekeit.¹²⁸

Már az 526/1945. M.E. sz. r. intézkedett róla, hogy a felvidéki és kárpátaljai járadékosok, valamint az Ericsson vállalati nyugdíjasainak biztosítását megszüntesse.¹²⁹ Ugyanakkor szociális és külpolitikai megfontolásokat szem előtt tartva továbbra is kaphattak juttatásokat azok a személyek, akik igazolni tudták magyar állampolgárságukat és állandó magyarországi lakhatásukat. Ezek a személyek 1945 és 1947 között magasabb járadékban részesültek.¹³⁰ A 70.700/1947. N. M. sz. rendelet viszont – főképp az államközi tárgyalásokon várható kedvezőtlen konklúzió miatt – e magasabb nyugdíjjáradékokat „méltányosságból” közelítette a magyarországi kötelező nyugdíjbiztosítás átlagszintjéhez, ugyanakkor annál még így is magasabban állapította meg.¹³¹

Mindazonáltal a tárgyalások lezárultával és a gazdasági rekonstrukció befejeződésével 1947 elejére a magyar jóléti állam „külpolitikai értelemben” is konszolidálódott. Az 1947 őszétől meginduló tervgazdálkodással ugyanakkor gazdaság és szociálpolitika új viszonya alakult ki, mivel a szociálpolitika alapvetően alárendelődött a gazdasági tervek célkitűzéseinek.

ÖSSZEFOGLALÁS

A szociálpolitika és társadalombiztosítás vagyoni viszonyait tekintve 1945–1946-ban a legfontosabb a stabilizáció és a valorizáció megvalósítása volt. A betegségi és balesetbiztosítás az államkölcsönök segítségével valorizált szinten indulhatott meg, a nyugdíjrendszer esetében pedig a kölcsönök mellett a felosztó-kirovó rendszerre való áttéréssel. A nyugdíjbiztosítás esetében azonban a tartaléktőkék pusztulása miatt nem volt lehetséges a valorizált szintű juttatások kifizetése. Fontos intézkedés volt a családi pótlékok kiterjesztése, még ha meglehetősen alacsony színvonalon is. A hadigondozottak szintén rendkívül alacsony segélyezése azonban már politikai diszkriminációval párosult, s egy olyan szociálpolitikai területet képezett, ahol a szociáldemokrata és a kommunista szándékok alapvetően ütköztek. A pénzügyi stabilizáció után azonban 1947 elejére már anyagilag is nagyobb mozgástér nyílt a magyar jóléti állam számára. A társadalombiztosítás lefedettségének növekedése és a szolgáltatásokhoz való hozzáférés kiterjesztése ellenére a pénzügyi stabilitás hiánya és jelentős vagyontestek pusztulása, valamint a többnyire sikertelen repatriálási kísérletek – a több esetben sikeres stabilizációs, majd pedig rekonstrukciós intézkedések mellett – 1945 és 1947 között gyakor-

¹²⁸ MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹²⁹ Az Ericsson a magyar hadsereg beszállítójaként a visszacsatolt területeken jelentős érdekeltiségekkel rendelkezett, s számos munkavállalót foglalkoztatott például a Felvidéken is.

¹³⁰ MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.

¹³¹ MNL OL XIX-C-1-l-8t-81265-1948.; Bod 1947a: 16.

latilag diszfunkcionálissá tette a magyarországi szociálpolitikát, amely szűk kerek között szinte kizárólag csak alacsony szintű alapszolgáltatásokat tudott szavatolni. A vagyoni rekonstrukció csupán 1947 után hozhatott eredményt.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár (MNL OL)

XIX-C-1-l-8t. 100.582. 1949. A Népjóléti Minisztérium iratai. Az 1949-es családi pótlék kiegészítése.

XIX-C-1-l-8t-81265-1948. A magyar–román–jugoszláv–csehszlovák társadalombiztosítási tárgyalások dokumentumai.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Könyvtár és Levéltár (PIL)

274. f. 12. cs. 27. ő. e. Jegyzőkönyv a Gazdasági és Pénzügyi Bizottság 1946. december 27-i üléséről.

274. f., 12. cs., 133. ő. e. A népjóléti miniszter jelentése az OTI adatai alapján. (1946).

274. f., 12. cs., 134. ő. e. A népjóléti miniszter jelentése az OTI adatai alapján. (1945).

274. f., 12. cs., 134. ő. e. Az OTI jelentése az MKP Állampolitikai Osztályának a magyar társadalombiztosítás helyzetéről (1945).

274. f., 12. cs., 134. ő. e. A társadalombiztosítás reformja (1945).

274. f. 12. cs. 133. ő. e. Az Országos Szociális Központ (Országos Népjóléti Szövetség) iratai.

276. f. 115. cs. 20. ő. e. OTBA ügyek.

283. f. 29. cs. 2. ő. e. Az SZDP szociálpolitikai tárgyú iratai.

283. f. 29. cs. 3. ő. e. Az SZDP Szociálpolitikai Osztályának iratai. A hadigondozott járadékok.

283. f. 29. cs. 108. ő. e. Az SZDP Szociálpolitikai Osztályának iratai. A hadigondozottak ügye.

A magyar társadalombiztosítás ötven éve: 1892–1942 1943: Országos Társadalombiztosító Intézet, Budapest.

Az OTI jelentése az 1943–47. évről 1948: Országos Társadalombiztosító Intézet, Budapest.

Bikkal Dénes 1943a: A MABI „országosítása”. *Jó egészséget! MABI Tudósító* (2.) 4. 94–95.

Bikkal Dénes 1943b: *Magyar szociálpolitika. A dolgozó társadalom szociális védelme Magyarországon*. Budapest.

Bod Péter 1947a: A társadalombiztosítást érintő államközi tárgyalások elé. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 7. 15–16.

- Bod Péter 1947b: Hol tartunk a biztosítás újjáépítésében? *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 2. 18–20.
- Bod Péter 1947c: Várományfedezeti vagy felosztó-kirovó rendszer. Válasz dr. Illés György „Hozzászólás”-ára. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 4. 17–19.
- Ferencz Gábor 1947: „Március idusa”. *Magyar Orvosi Szemle* (1.) 3. 1–2.
- Ferencz Gábor 1948: Románia egészségügyi viszonyai. *Társadalombiztosítási Szemle* (4.) 4. 5–6.
- Hindy Zoltán 1943: A társadalombiztosítás egyszerűsítése. *Jó egészséget! MABI Tudósító*, (2.) 8. 189–190.
- Illés György 1947a: A Szovjet-Únió is „bukott” rendszernek tartja a várományfedezeti rendszert? *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 5. 16–18.
- Illés György 1947b: Az új jugoszláv társadalombiztosítás. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 10. 13–15.
- Illés György 1947c: Hozzászólás a várományfedezeti elv bukásának kérdéséhez. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 3. 20–23.
- Keleti József 1942: A társadalombiztosítás fejlődéstörténete, a biztosítás mibenléte, működési köre, ember- és nemzetvédelmi jelentősége. In: Bakács György – Csík László (szerk.): *Az Országos Orvosi Kamara Hivatalos Orvosi Cím- és Közegészségügyi Adattára az 1942. évre*. Nagyvárad, 410–463.
- Kéthly Anna 1947: „Márciusi gondolatok”. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 3. 1–2.
- Mihályffy Antal 1947: Járulékfizetés. *Társadalombiztosítási Közlöny* (40.) 3. 158–162.
- Mihelics Vid 1931: *A szociális állam*. Budapest.
- Országos Orvoscamarai Közlöny*, (8.) 1943. december 15.
- Pikler György 1948: 409 millió Ft. *Társadalombiztosítási Szemle* (4.) 1. 3.
- Mező Gyula 1947: A biztosítás története és feladatai. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 1. 8–9.
- Molnár Béla 1947: Családi pótlék és társadalombiztosítás. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 9. 46–48.
- Pikler György 1948: 409 millió Ft. *Társadalombiztosítási Szemle* (4.) 1. 3.
- Réti Károly 1947a: A százalékos járulékfizetés. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 4. 19–20.
- Réti Károly 1947b: A várományfedezeti rendszer bukása. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 1. 11–12.
- Rostás Oszkár 1947: Társadalombiztosítási kérdések. *Magyar Orvosi Szemle* (3.) 5. 4–8.
- Sarkady László 1947: Demokratikus kórházvezetést! *Magyar Orvosi Szemle* (1.) 10. 17.
- Székely Miklós 1947: A közeljövő társadalombiztosítási feladatai. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 1. 1–3.
- Verseghy Géza 1947: A 70.700-1947. N. M. sz. rendelet és a külön jogszabályon alapuló járadékok. *Társadalombiztosítási Szemle* (3.) 7. 4.
- Vigh Győző 1939: Egy felmerült gondolat az öregségi biztosítás fedezeti rendszerének megváltoztatására. *Munkaügyi Szemle* (13.) 6. 282–285.
- Weil Emil 1948: A népjóléti költségvetés. *Magyar Orvosi Szemle* (2.) 8. 149–151.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Andorka, Rudolf – Harcsa, István 1999: Longterm Modernization of Hungarian Society. In: Andorka, Rudolf et al. (szerk.): *A Society Transformed: Hungary in Time-Space Perspective*. Budapest, 21–49.
- Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László 2008: *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest.
- Bibó István 1981: A koalíció egyensúlya és az önkormányzati választások. In: Kemény István et al. (szerk.): *Bibó István összegyűjtött munkái*. 1. kötet, Bern.
- Bódy Zsombor 2001: A „szociális kérdés” kezelésének alternatívái a 19. század végén. *Korall* (2.) 5–6. 73–93.
- Bódy Zsombor 2004: A „társadalom kora”. Munkásbiztosítás és munkásügy Magyarországon a 19. és 20. század fordulóján. *Aetas* (19.) 1. 5–30.
- Cameron, Rondo 1994: *A világgazdaság rövid története*. (Ford. Kállai Tibor.) Budapest.
- Cora Zoltán 2013: A Beveridge-terv recepciója a magyarországi szociálpolitikában a II. világháború idején. *Múltunk* (25.) 2. 107–126.
- Cora Zoltán 2015: Közegészségügy és szociálpolitika Magyarországon a II. világháború idején, 1939–1945. In: Gyarmati György – Pihurik Judit (szerk.): *Háborús hétköznapi hadszíntéren, hátszágban 1939–1945*. Budapest, 99–120.
- Ferge Zsuzsa 1986: *Fejezetek a magyarországi szegénypolitika történetéből*. Budapest.
- Flora, Peter – Heidenheimer, Arnold J. 1981: *The Development of Welfare States in Europe and America*. New Brunswick–London.
- Kaposi Zoltán 2002: *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*. Budapest.
- Laczkó István 1968: *A magyar munkás- és társadalombiztosítás története*. Budapest.
- Menyhárt Szabolcs 2007: *Az öregségi nyugdíjbiztosítási rendszer Magyarországon a reformfolyamatok tükrében*. (PhD-disszertáció.) Miskolci Egyetem, Állam és Jogtudományi Kar, Miskolc.
- Ormos Mária 2006: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945*. Budapest.
- Pik Katalin 2001: *A szociális munka története Magyarországon (1817–1990)*. Budapest.
- Raphael, Lutz 2004: Europäische Sozialstaaten in der Boomphase (1948–1970). Versuch einer historischen Distanzierung einer „klassischen Phase” des europäischen Wohlfahrtsstaats. In: Kaelble, Hartmut – Schmid, Günther (Hgg.): *Das europäische Sozialmodell. Auf dem Weg zum transnationalen Sozialstaat*. Berlin, 51–73.
- Romsics Ignác 2004: *Magyarország története a XX. században*. Budapest.
- Szabó Sándorné Csemniczki Katalin 2000: Nyugdíjrendszerünk 1929-től 1997-ig. In: Augusztinovics Mária (szerk.): *Körkép reform után: tanulmányok a nyugdíjrendszerről*. Budapest, 28–50.
- Szikra Dorottya 2000: Modernizáció és társadalombiztosítás a 20. század elején. In: Augusztinovics Mária (szerk.): *Körkép reform után: tanulmányok a nyugdíjrendszerről*. Budapest, 11–27.
- Szikra, Dorottya 2004: The Thorny Path to Implementation: Bismarckian Social Insurance in Hungary in the late 19th Century. *European Journal of Social Security* (6.) 3. 255–272.

- Tálos, Emmerich 1998: Sozialstaat – Sozialpolitik. In: Forum Politische Bildung (Hg.): *Informationen zur Politischen Bildung. Sozialpolitik im internationalen Vergleich* (14.) 5–14.
- Tárkányi Ákos 1998: Európai családpolitikák: A magyar szociálpolitika története. *Demográfia* (41.) 2–3. 233–268.
- Tomka Béla 2003: *Szociálpolitika a 20. századi Magyarországon európai perspektívában*. Budapest.
- Tomka Béla 2008: *A jóléti állam Európában és Magyarországon a 20. században*. Budapest.
- Tomka Béla 2009: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Budapest.
- Ungváry Krisztián 2002: Magyarország szovjetizálásának kérdései. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről*. Budapest, 279–308.
- Valuch Tibor 2005: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest.
- Vörös Károly et al. (szerk.) 1985: *A magyar állam szervei 1944–1950*. 1. kötet, Budapest.